

The article deals with the research on the nature of fair and unfair actions at pedagogical interactions, their influence on personal traits attribution of subjects of interaction. Different approaches to the definition of attribution in interpersonal interaction are analysed. The pedagogic interaction and the attribution of situations, which it raises, have the social nature. The educational influence is considered not only to take place between a tutor and a student but through the interpretation of pedagogical situation by a student and his selecting of the appropriate strategy for the further behaviour, his actions cause the reaction of the tutor and affect him. The student's interpretation of tutor's just and the unjust actions is considered to take place in the pedagogical interaction. The fair or unfair actions of the tutors are outlined to be accompanied with the students' estimates: fair actions are considered to be actions, which correspond to the interests of students; the attribution of unfair actions at the pedagogical interaction is reduced mainly to a lack of objectivity, to the bias of teachers, to their false professional steps. The study revealed, the priority of qualities of the teachers given by the students. We came to the conclusion that during the analysis of the actions and characteristics of the teachers, the students provide a subjective assessment of their own benefit.

Keywords: justice, pedagogical interaction, fair action, unfair action, attribution of action, attribution of traits, self-attribution.

Отримано: 15.01.2013 р.

УДК 159.923:331.101.264 – 053.88

О.Г.Коваленко

Вплив професійної зайнятості у похилому віці на психологічні особливості особистості

У статті проаналізовано особливості впливу професійної зайнятості у похилому віці на психологічні характеристики особистості. Початок похилого віку пов'язаний із виникненням нормативної кризи психічного розвитку. Це час, коли особа пристосовується до нових умов життєдіяльності, пов'язаних із закінченням професійної діяльності та виходом на пенсію. Але дехто у похилому віці продовжує працювати. Виявлено, що професійна зайнятість у похилому віці значно впливає на смисложиттєві орієнтації особистості, задоволеність життям, вольові якості, самоконтроль, симпатію до себе, комунікативні й організаторські схильності, суб'єктивне відчуття самотності, потребу у спілкуванні, динаміку спілкування.

Ключові слова: професійна зайнятість особистості, похилий вік, нормативна криза психічного розвитку.

В статті проаналізовані особливості впливу професійної зайнятості в пожитому віці на психологічні характеристики особистості. Початок пожитого віку пов'язаний з виникненням нормативної кризи психічного розвитку. Це час, коли людина пристосовується до нових умов життя, пов'язаних з закінченням професійної діяльності та виходом на пенсію. Але деякі в пожитому віці продовжують працювати. Виявлено, що професійна зайнятість в цьому віці значно впливає на смислові орієнтації особистості, задоволення життям, волеві властивості, самоконтроль, симпатію до себе, комунікативні та організаторські схильності, суб'єктивне відчуття самотності, потреба в спілкуванні, динаміку спілкування.

Ключевые слова: професійна зайнятість особистості, пожитий вік, нормативний криза психічного розвитку.

Постановка проблеми дослідження. Повноцінне функціонування особистості в суспільстві зумовлюється наявністю у неї життєвої програми. В її основі лежать різноманітні екзистенціальні концепції, однією з яких є смисел життя. Він втілюється у життєвих задумах, планах, задумах, уявленнях. У дорослої людини вони найбільше пов'язані з двома сферами її життя – родина та професія. Коли реалізація таких задумів наштовхується на значні перешкоди, особистість перебуває у стані життєвої кризи. Однією з періодів життя людини, коли вона стикається з такими перешкодами є період пожитого віку, тобто закінчення активної професійної діяльності та виходу на пенсію. Метою нашого дослідження було встановити особливості впливу професійної зайнятості на психологічні особливості осіб пожитого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Похилий (літній, передстаречий) вік, згідно з уявленнями, прийнятими у нашій культурі, це час, який починається приблизно з 60 років. Його пов'язують з нормативною кризою психічного розвитку, виникненню якої сприяють низка чинників, зокрема, порушення звичного режиму життя людини, зміна її соціального статусу, поступове віддалення дітей та онуків, прискорення біологічного старіння, погіршення матеріального стану, втрата близьких людей тощо.

Кризис старіння розглядають у вузькому сенсі як перехід від другого зрілого віку до пожитого та у широкому – як сам похилий вік, де «... многие психологические характеристики зрелости «просвечивают» сквозь не менее зримые характеристики наступающей старости» (О.Г. Лідерс) [4, С. 7].

Суттю кризи є оцінка цінності та смислу прожитого життя (Т.Д. Марцинковська) [6]. Це час, на думку О.Г. Лідерса, коли людина відмовляється від життєвої експансії, відбувається перехід на інший тип психологічної життєдіяльності, де головне – не прийняття в собі нового, а збереження, утримання в собі старого. Тому задачею похилого віку є прийняти свій життєвий шлях таким, яким він був і себе у ньому. Хвороблива старість виявляється у продовженні експансії [4].

Змістом кризи похилого віку за Е. Еріксоном є «цілісність особистості – відчай» (інтеграція – розчарування у житті) [8]. Він проводить аналогію з підлітковою кризою, але підліток будує плани на життя, а особа похилого віку підводить підсумок, а іноді констатує безглуздість власного життя. Однією із підкриз даної кризи є переоцінка власного «Я» поза межами професійної ролі, яка у багатьох осіб до виходу на пенсію залишалась головною.

Д. Бромлей даний віковий етап, пов'язаний із раннім старінням, відокремленням від своїх звичних соціальних зв'язків порівнює із періодом настання статевої зрілості та юністю. У ці періоди відбуваються значні біологічні зміни (але у юності вони є швидшими) та глибокі зміни у відносинах між індивідом та суспільством. Він наголошує, що період 55-60 років є вершиною деяких соціальних досягнень і авторитету, а також період поступового відокремлення від професійних ролей та суспільних обов'язків» [1].

Перебування особистості у ситуації кризи зумовлює якісні зміни у її розвиткові (О.М. Леонт'єв), пов'язані із руйнуванням старого та появою нового [9]. Так, у похилому віці змінюється спосіб життя людини, вона втрачає роль працівника і, одночасно, опановує роль пенсіонера, особи, яка знаходиться на заслуженому відпочинку. Тобто, ситуація кризи не є патологією, це перехідна форма до розвитку нових системних можливостей індивіда (П.В. Лушин) [5].

Кризу похилого віку І.Д. Бех, Х.О. Порсева пов'язують із припиненням професійної діяльності. Виникають суперечності між мотиваційною стороною діяльності (яку представлено важливістю ціннісних орієнтацій) та операційною (на яку вказує їх доступність), що, згідно теорії психічного розвитку Д.Б.Ельконіна, і призводить до виникнення особистісної кризи [7].

Втрату роботи багато осіб розглядають як особисту поразку, наслідок власної професійної некомпетентності, при цьому іг-

норують або недооцінюють обставини, які не залежать від волі людини. Інша частина осіб, навпаки, причини свого безробіття вбачають у загальноекономічній ситуації, особливостях відносин у колективі, розглядають як спосіб життя, не приділяючи достатньо уваги власному контролю над ситуацією. Від такого обґрунтування причин залежить стиль цілеспрямованої поведінки у подоланні кризи (Н.Р. Хакімова) [11].

У похилому віці є значна кількість осіб, які продовжують трудову (професійну) діяльність. В.Д. Шапіро характеризує дві групи чинників її продовження: соціально-демографічні та характер, зміст і умови праці [2; 12]. Серед перших найзначимішим є стан здоров'я пенсіонера; менший зв'язок із рівнем освіти, пенсійним стажем і статтю. Серед других найтісніший зв'язок із умовами виплати пенсії і тривалістю робочого дня; далі – із віддаленістю місця роботи від дому, рівнем кваліфікації і фізичного навантаження, відношенням безпосереднього керівника до продовження роботи пенсіонером.

На ставлення пенсіонерів до праці, на думку М.Я. Соніна та А.А. Дискіна, впливають дві групи соціальних чинників [2; 10]: чинники прямої дії – режим роботи, умови і характер харчування, наявність і характер несприятливих умов праці, можливість різноманітного цікавого дозвілля у період перебування на заслуженому відпочинку; чинники непрямой дії – рівень та характер загальної і професійної підготовки, характер сімейного оточення, рівень матеріального забезпечення.

Серед мотивів продовження трудової діяльності, згідно досліджень А.А. Дискіна, найвпливовішим є матеріальний. Менше значення має приналежність особи до певної суспільно-професійної групи, характер виконуваної до пенсії роботи, склад сім'ї, стан здоров'я і його самооцінка, любов до своєї професії, потреба у трудовій діяльності, прагнення бути корисним членом суспільства. Провідним мотивом діяльності наукового працівника у похилому віці (як і інших вікових груп) є орієнтація на суспільно значиму роботу і на роботу у гарному колективі (А.О. Зворикін) [10].

У проведеному нами діагностичному дослідженні ми встановили окремі психологічні особливості осіб похилого віку, які працюють, та тих, хто не працює. Порівнювали особливості самооцінки особистісних властивостей, потреби у спілкуванні, суб'єктивного відчуття самотності, комунікативних і організаторських схильностей, емпатії, смисложиттєвих орієнтацій, самовідношення, стилів спілкування у конфліктних ситуаціях та

інших емоційних особливостей та особливостей спілкування осіб похилого віку. На різних етапах дослідження взяли участь 1472 особи (від 208 до 520 осіб на різних етапах) віком від 57 до 75 років. Середній вік досліджуваних – 64-68 років. У вибірках досліджуваних осіб похилого віку частки тих, хто не працює складають від 18% до 28% і, відповідно, тих, хто працює – від 72% до 82%.

Використано такі методи та методики: структуроване інтерв'ю, тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтєва, методика дослідження самовідношення (МИС) С.Р.Пантілеєва, методика особистісного диференціалу за В.Б. Шапарь, методика вияву комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2) В.В. Синявського і Б.О. Федоришина, методика визначення потреби у спілкуванні, Ю.М. Орлова, В.І. Шкуркіна, Л.П. Орлової, методика вияву суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела, М. Фергюсона, методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, адаптована Н.В. Грішиною, методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойка.

Виявлено статистично значиму відмінність у низці з вищезгаданих показників осіб похилого віку, які працюють та не працюють (табл. 1).

Таблиця 1

Зведена таблиця порівняльної статистичної обробки психодіагностичних показників

Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтєва, N=208				
Показник	t-критерій	Середнє значення, «сирий» бал		Відмінність так/ні
		Прац.	Не прац.	
Цілі у житті	5,53	32,92	30,53	+
Процес життя	7,48	30,69	27,41	+
Результативність життя	2,64	24,63	23,61	+
Локус контролю-Я	9,50	22,27	18,82	+
Локус контролю-життя	7,13	29,90	26,93	+
Заг. показник ОЖ	12,59	102,84	93,66	+
Методика дослідження самовідношення (МИС) С.Р.Пантілеєва, N=208				
Внутрішня чесність	0,24	7,45	7,51	-

Самовпевненість	1,35	9,38	9,05	-
Самокерівництво	2,92	8,62	7,93	+
Відображене самовідношення	1,59	7,47	7,11	-
Самоцінність	0,19	8,74	8,70	-
Самоприйняття	2,73	8,98	8,33	+
Самоприв'язаність	1,70	7,18	7,57	-
Внутрішня конфліктність	0,93	7,13	6,82	-
Самозвинувачення	1,82	4,85	4,39	-
Методика особистісного диференціалу за В.Б. Шапарь, N=310				
Оцінка	0,52	10,96	11,16	-
Сила	12,31	9,23	4,58	+
Активність	1,87	6,81	6,13	-
Структуроване інтерв'ю, N=208				
Ви задоволені своїм станом здоров'я?	1,96	-0,47	-0,83	-
Чи вважаєте Ви себе відповідальною людиною?	0,82	1,58	1,47	-
Чи спокійна Ви людина?	1,88	0,57	0,60	-
Чи багато у Вас зараз причин для стурбованості?	1,50	0,57	0,31	-
Чи задоволені Ви своїм життям у цілому?	3,20	0,91	0,36	+
Чи почуваєте Ви себе самотньо?	2,58	1,04	0,51	+
У Вас було багато друзів та приятелів?	2,54	1,16	0,73	+
Ви зараз маєте можливість спілкуватися з друзями та приятелями?	2,83	0,50	-0,04	+
Чи багато у Вашому оточенні зараз осіб, які Вам подобаються?	3,64	0,77	0,11	+
Чи багато у Вашому оточенні зараз осіб, яким Ви подобаетесь?	2,23	0,69	0,29	+
Методика визначення потреби у спілкуванні Ю.М. Орлова, В.І. Шкуркіна, Л.П. Орлової, N=520				
Потреба у спілкуванні	2,55	23,01	22,44	+
Методика вияву суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела, М. Фергюсона, N=208				
Суб'єктивне відч. самотності	6,21	16,43	19,91	+
Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, адаптована Н.В. Грішиною, N=208				
Конкуренція	0,85	2,71	2,95	-
Пристосування	0,58	6,22	6,09	-
Компроміс	0,41	7,00	7,09	-

Уникнення	0,20	6,93	6,97	-
Співпраця	1,15	7,11	6,80	-
Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойка, N=208				
Раціональний компонент	0,19	2,51	2,54	-
Емоційний компонент	0,62	3,54	3,43	-
Інтуїтивний компонент	1,01	3,04	2,95	-
Установки	0,90	3,07	2,90	-
Здатність до проникнення	0,66	2,91	2,78	-
Ідентифікація в емпатії	0,53	2,33	2,42	-
Заг. рівень розвитку емпатії	1,59	17,47	16,92	-

Ті, хто працює у похилому віці, мають вищі значення за всіма показниками смисложиттєвих орієнтацій та загальним показником осмисленості життя, ніж ті, хто не працює. Тобто, перші більше, ніж другі, помічають цілей у своєму майбутньому, вважають продуктивнішим минуле життя, а своє теперішнє життя – цікавішим, емоційно насиченішим і наповненішим смислом, вони сприймають себе як сильнішу особистість, яка здатна контролювати своє життя. У часовій перспективі події свого життя особи похилого віку, які працюють, осмислюють краще, ніж ті, хто не працює.

У осіб похилого віку, які працюють, вищий рівень за шкалами «Самокерівництво» та «Самоприйняття», ніж у тих, хто не працює. Перші частіше вважають себе, а не зовнішні обставини джерелом власної активності, позитивніше до себе ставляться, ніж другі. Значення за іншими шкалами у них не відрізняються. У звичних для себе ситуаціях особи цього віку впевнені у собі, але, коли несподівано з'являються труднощі, така впевненість знижується, зростає тривога та неспокій. Окремі якості та вчинки вони оцінюють і вважають, що оцінюють позитивно, високо, інші – негативно; не всі свої переваги приймають та не всі недоліки критикують; за певні дії та вчинки звинувачують себе, але часто висловлюють гнів та незадоволення і на адресу інших. Їхнє відношення до себе також залежить від адаптованості до ситуації: у звичних для себе умовах воно є позитивним, з визнанням власних переваг, з високою оцінкою досягнень, але виникнення труднощів та перешкод сприяють посиленню недооцінки власних успіхів, у них актуалізуються певні психологічні захисти, але такі захисти вони здатні подолати. У похилому віці особи схильні змінювати лише деякі власні якості при збереженості інших.

Особи похилого віку, які працюють, мають вищий рівень за фактором сили, ніж ті, хто не працює. Тобто, перші є незалежнішими, ніж другі, більше схильні розраховувати на власні сили у складних ситуаціях, мають вищий самоконтроль, хоча рівень таких якостей і у перших, і у других є недостатнім. Вони не відрізняються між собою за рівнями самооцінки та екстравертованості. Загалом особи похилого віку до себе ставляться позитивно, хоча окремими проявами поведінки можуть бути незадоволені. Вони є комунікабельними, активними, інколи можуть бути імпульсивними.

Задоволеність здоров'ям, оцінювання себе як відповідальної, спокійної, стурбованої особи не залежить від професійної зайнятості у похилому віці. Рівень задоволеності станом власного здоров'я осіб похилого віку є нижчий середнього, вони вважають себе відповідальними, оцінюють себе як більш-менш спокійну людину та таку, у якої є причини для стурбованості. Ті, хто працює у цьому віці, більш задоволені життям, ніж ті, хто не працює.

Особи похилого віку, які працюють, мають вищий рівень за показниками комунікативних і організаторських схильностей, ніж ті, хто не працює. Рівень комунікативних схильностей у перших є середнім, а у других – нижчий середнього, організаторських схильностей у перших – нижчий середнього, у других – низький. Особи похилого віку, які працюють, більше, ніж ті, хто не працюють прагнуть до контактів з людьми, частіше відстоюють власну позицію, можуть організувати себе та інших. Стійкість потенціалу комунікативних та організаторських схильностей перших є не досить високою, але більшою, ніж у других.

Ті, хто працює, у похилому віці мають нижчі значення за показником потреби у спілкуванні, ніж ті, хто не працює. У перших він є середнім, хоча наближається до високого, у других – високим, хоча і наближається до середнього. Особи похилого віку, які не працюють, більше, ніж ті, хто працює, потребують спілкування, їхня потреба у ньому менше задовольняється.

У осіб похилого віку низький рівень самотності, але у тих, хто не працює, він наближається до середнього. Саме вони, на відміну від тих, хто працює, у цьому віці себе почувають самотнішими. Такі результати збігаються із результатами оцінювання особами похилого віку себе як самотньої людини. У тих, хто не працює, рівень оцінювання себе як самотньої особи є середнім, а ті, хто працює, вважають себе швидше за все не самотніми.

Особи похилого віку мають занижений рівень емпатії. Серед трьох каналів емпатії у похилому віці переважає емоційний,

далі раціональний та інтуїтивний. Вони краще емоційно пізнають іншу людину, ніж раціонально. Їм гірше вдається бачити поведінку партнерів, взаємодіяти з іншими в умовах дефіциту первинної інформації про них, складніше звертатися до досвіду, який знаходиться у підсвідомості. Найнижчий показник має такий компонент емпатії, як ідентифікація в емпатії. Основою цього є зміни в емоціях у похилому віці: вони стають менш рухливими та гнучкими, людина менше здатна до наслідування. Професійна зайнятість у цьому віці не впливає на рівень емпатії та її компонентів.

Професійна зайнятість у похилому віці суттєво не впливає на динаміку стилів спілкування у конфліктних ситуаціях. Найбільше особам цього віку властивий такий стиль, як компроміс (тобто, у конфліктних ситуаціях найчастіше йдуть на взаємні поступки), далі – уникнення та співпраця, ще менше – пристосування і найменше – конкуренція.

У осіб похилого віку, які працюють, раніше було і зараз є більше друзів, ніж у тих, хто не працює. Можливість спілкуватися з ними у перших – вища середнього, у других – нижче середнього рівня. У оточенні тих, хто працює, більше осіб, які їм подобаються і яким подобаються вони, на відміну від тих, хто не працює.

Висновки. Похилий вік – це час, коли відбуваються значні біологічні зміни та глибокі зміни у відносинах між індивідом та суспільством, людина має прийняти свій життєвий шлях таким, яким він був і себе у ньому. Його початок пов'язаний із виникненням нормативної кризи психічного розвитку. Її суттю є оцінка цінності та смислу прожитого життя, коли особа підводить підсумок, а іноді констатує безглуздість власного життя. У цей час відбуваються якісні зміни у розвитку особистості, пов'язані із руйнуванням старого та появою нового, тому ситуація кризи є перехідною формою до розвитку нових системних можливостей індивіда. Її також називають пенсійна криза. Продовження професійної діяльності у похилому віці може бути зумовлене соціально-демографічними чинниками, характером, змістом і умовами праці. Також на це впливає матеріальний чинник.

У результаті проведеної діагностики виявлено, що, ті, хто у похилому віці працює, на відміну від тих, хто не працює, задоволеніші власним життям у цілому, краще його осмислюють, помічають більше цілей у своєму майбутньому, частіше себе вважають джерелом розвитку своєї особистості і розраховують на власні сили у складних ситуаціях, мають вищий самоконтроль і більше симпатії до себе (приймають себе такими, яким є). Пер-

ші також краще здатні організовувати та контролювати себе та інших, більше схильні до контактів з людьми, до спілкування, але, водночас, потребують спілкування менше, ніж ті, хто не працює, адже задовольняють потребу у ньому і, зокрема, через це особи похилого віку, які працюють, менше почуваються самотніми. Динаміка спілкування з оточенням тих, хто працює була раніше і зараз є інтенсивніша, вони мають більше симпатії до інших осіб і помічають більше симпатії з боку останніх щодо себе.

У цілому варто відзначити, що професійна зайнятість у похилому віці позитивно впливає на розвиток особистості. **Перспективи подальшого дослідження** можливі у встановленні інших особливостей особистості (зокрема, мотивація, рівень домагань, інтелектуальні характеристики), на які впливає професійна зайнятість у цьому віці, обґрунтуванні впливу задоволеності особою похилого віку особливостями власної професійної зайнятості на її психологічні характеристики, аналізі впливу зміни професійної діяльності у цьому віці на психологічні особливості особистості тощо.

Список використаних джерел

1. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М.Д. Александрова. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 136 с.
2. Дыскин А.А. Здоровье и труд в пожилом возрасте / А.А. Дыскин, А.Л. Решетюк. – Л.: Медицина, 1988. – 240 с.
3. Корсакова Н.К. Нейропсихология позднего возраста: обоснование концепции и прикладные аспекты / Н.К. Корсакова // Психология старости и старения: хрестоматия: учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений / Сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – С. 149-155.
4. Лидерс А.Г. Кризис пожилого возраста: гипотеза о его психологическом состоянии / А.Г. Лидерс // Психология зрелости и старения. – 2000. – № 2. – С. 6-11.
5. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика: [монография] / П.В. Лушин. – Одесса: Аспект, 2005. – 334 с.
6. Марцинковская Т.Д. Особенности психического развития в позднем возрасте / Т.Д. Марцинковская // Психология старости и старения: хрестоматия: учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений / Сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – С. 127-131.

7. Порсева Х.О. До проблеми активної адаптації людей похилого віку до пенсійного періоду / Х.О. Порсева // Психологія: збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2003. – Випуск 21. – С. 59-68.
8. Психология человека от рождения до смерти / [под общей редакцией А.А. Реана]. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2001. – 656 с.
9. Солдатова Е.Л. Структура и динамика нормативного кризиса перехода к взрослости: [монография] / Е.Л. Солдатова. – Челябинск: Изд-во ЮрУрГУ, 2007. – 267 с.
10. Сонин М.Я. Пожилой человек в семье и обществе / М.Я. Сонин, А.А. Дыскин. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 175 с.
11. Хакимова Н.Р. Психологические особенности профессионального самоопределения безработных женщин / Н.Р. Хакимова // Сибирская психология сегодня: [сб. науч. тр.]. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x2490.htm>
12. Шапиро В.Д. Человек на пенсии: Социальные проблемы и образ жизни / В.Д. Шапиро. – М.: Мысль, 1980. – 208 с.

The article envisages the features of the professional employment influence in the old age on the psychological characteristics of a personality. Getting older is associated with the emergence of normative crisis of mental development. It is a time when a person adapts to new conditions of life associated with the end of professional activity and retirement. But some in the old age continues to work. As a result of the diagnostics it was found that those who work at old age, in contrast to those who do not work, get more satisfaction from their own life in general, better understand it, notice more goals in the future, more often find themselves as source of their personality development and rely on their own strength in difficult situations, have higher self-control, and more sympathy to themselves. The professional employment at old age is revealed to influence considerably on the personality meaning of life orientations, life satisfaction, volitional qualities, self-control, sympathy to himself, communicative and organizational abilities, subjective feeling of loneliness, need for communication, dynamics of communication.

Keywords: professional employment of a personality, old age, normative crisis of mental development.

Отримано: 21.01.2013 р.